

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.043

Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора

СТЕФАНЧУКА Миколи Олексійовича

на дисертацію Салюка Петра Івановича

на тему «Захист сімейних прав та інтересів судом»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Після вивчення дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії Салюка Петра Івановича «Захист сімейних прав та інтересів судом» та його праць, опублікованих за темою дисертації можна з впевненістю говорити про актуальність даного дослідження. Попри те, що правовий інститут судового захисту сімейних прав та інтересів отримав правове втілення у сімейному законодавстві після прийняття чинного Сімейного кодексу України, окремі його елементи простежуються в більш ранніх правових документах. Тематика захисту сімейних прав та інтересів судом вже ставала предметом дослідження на рівні окремих дисертацій та наукових статей, однак значна частина правового матеріалу, викладеного у рецензованій дисертації є новою і викликана наявністю ряду теоретико-правових та прикладних проблем у зазначеній сфері, що обумовлює інтерес дослідників до цієї теми.

Поява цієї роботи є своєчасною як для науки сімейного права, так і для нормотворчої та правозастосовчої діяльності, зважаючи на дискусійний характер багатьох положень, що складають інститут захисту сімейних прав та інтересів судом, а також зважаючи на роботи по рекодифікації приватного права, які

відбуваються на даний час і, звичайно, повинні враховувати положення сімейно-правової доктрини щодо визначення ряду понять, порядку застосування окремих положень законодавства, необхідність їх розширення в контексті врахування європейського досвіду. Також можемо зазначити на тому, що питання захисту сімейних прав та інтересів судом залишається дискусійним в сімейно-правовій доктрині і до цього часу зберігає свою актуальність, про що свідчать численні наукові публікації, конференції та круглі столи. На вирішення основної проблеми – комплексне дослідження захисту сімейних прав та інтересів судом, удосконалення законодавства у зазначеній сфері дослідження і спрямоване рецензоване дисертаційне дослідження.

У зв'язку із вище викладеним, можна констатувати, що системний науковий аналіз проблемних питань захисту сімейних прав та інтересів судом є необхідним та своєчасним, а обрана автором тематика дисертаційного дослідження є актуальною і такою, що дозволяє удосконалити окремі положення правової доктрини у цій сфері.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом наукових праць, сімейного та цивільного законодавства, а також матеріалів судової практики.

Слід відмітити грамотне виокремлення об'єкта та предмета дослідження, що дозволило дисертанту сформулювати завершену наукову ідею, обґрунтувати авторські твердження та пропозиції. Метою роботи є вирішення наукової проблеми, що полягає у розробленні науково-теоретичної концепції сучасного розуміння теоретико-правових та прикладних засад захисту сімейних прав та інтересів судом, виявлення основних проблем, а також формування наукових висновків та пропозицій стосовно вдосконалення чинного сімейного законодавства у даній галузі дослідження. Вказану мету вдалося досягти шляхом вирішення таких задач: здійснення аналізу теоретико-правових проблем захисту сімейних прав та інтересів судом у правовій доктрині; з'ясування поняття та

правової природи суб'єктивних сімейних прав та охоронюваних законом сімейних інтересів як об'єкта судового захисту; дослідження розвитку законодавства, яке діяло на українських землях, з питань правового регулювання захисту сімейних прав та інтересів, зарубіжного досвіду у досліджуваній сфері, в тому числі практику Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу щодо захисту прав та законних інтересів учасників сімейних відносин; дослідження поняття та розкриття способів захисту сімейних та законних інтересів учасників сімейних відносин в порядку цивільного та адміністративного судочинства, прикладних проблем, які виникають у судовій практиці із зазначених питань; розкриття особливостей захисту сімейних прав та законних інтересів в контексті оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, які порушують права та законні інтереси учасників сімейних відносин; виявлення на підставі досягнень юридичної доктрини та судової практики особливостей захисту окремих сімейних прав та законних інтересів учасників сімейних відносин; виділення науково-обґрунтованих пропозицій по вдосконаленню норм сімейного законодавства, якими врегульовано питання судового захисту сімейних прав та законних інтересів.

Проблеми, які розкриті у дисертаційній роботі, проаналізовані на високому методологічному рівні, що в значній мірі обумовлено достатньою широкою дослідженою джерельною базою. Зміст кваліфікаційної наукової праці П. І. Салюка свідчить про ґрунтовне опрацювання чинного законодавства, монографій, статей у фахових виданнях, матеріалів судової практики.

Під час дослідження дисертантом було застосовано систему методів наукового пізнання, у тому числі загальнонаукові (діалектичний, формально-логічний, системно-структурний) та спеціальні (історико-правовий, порівняльно-правовий). Застосування вказаних методів у взаємозв'язку дозволило не тільки досягти поставленої мети та задач дослідження, але й обґрунтувати авторські висновки, розробити пропозиції щодо удосконалення сімейного законодавства України.

Структура дисертації обумовлена метою, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, 3 розділів, які охоплюють 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Перший розділ роботи автор присвятив дослідженню теоретико-правових засад захисту сімейних прав та інтересів судом. Зокрема, дисертант раціонально розмежував поняття «спосіб захисту сімейних прав та інтересів», «форма захисту сімейних прав та інтересів» і «засіб захисту сімейних прав та інтересів». Автор правильно визначив, що правові інструменти, за допомогою яких здійснюється захист порушеного, оспорюваного чи невизнаного сімейного права чи неврахованого сімейного інтересу, що стало підставою для застосування в подальшому відповідного способу захисту, є засобами захисту, форма захисту – це діяльність відповідного юрисдикційного органу, спрямована на захист порушеного права, яка має власну специфіку, викликану наявністю окремої процедури захисту, особливий суб'єктний склад та особливі способи захисту, що можуть бути застосовані (останні – це перелік заходів примусового характеру, що застосовуються з метою захисту порушеного, оспорюваного, невизнаного сімейного права чи неврахованого сімейного інтересу). Здобувачем проведено дослідження змісту законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало питання захисту сімейних прав та інтересів судом. Дисертант також провів аналіз зарубіжного законодавства в частині регулювання захисту сімейних прав та інтересів судом, а також досліджено правову природу захисту сімейних прав та інтересів судом, а також способи захисту, які застосовує суд з метою захисту порушених, оспорюваних чи невизнаних сімейних прав та інтересів.

В розділі другому дисертації П. І. Салюк дослідив особливості захисту сімейних прав та інтересів окремих учасників сімейних відносин – подружжя, батьків, дітей, інших членів сім'ї, родичів, як у порядку цивільного, так і у порядку адміністративного судочинства. Зроблено обґрунтовані висновки про те, що судовий захист сімейних прав та інтересів батьків та дітей має особливості порівняно із захистом судом сімейних прав подружжя та інших учасників

сімейних відносин. Якщо права подружжя є взаємними та рівними (у Сімейному кодексі України прямо зазначається, що подружжя «має рівне право» або для позначення носіїв відповідного сімейного права використовуються поняття «дружина, чоловік», «подружжя»), то права та інтереси дитини мають пріоритет над батьківськими; судова практика при вирішенні спорів за участю дитини, у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а потім – права батьків. Автор правильно розмежував, коли відбувається захист сімейних прав та інтересів в порядку цивільного, а коли – в порядку адміністративного судочинства: у разі порушення сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин з боку інших учасників сімейних відносин, судовий захист відповідних прав та інтересів здійснюється на підставі вирішення сімейного спору в порядку цивільного судочинства; у разі оскарження рішень органів, уповноважених здійснювати вирішення сімейних спорів та/або приймати рішення, що обов'язкові для таких учасників до суду, захист сімейних прав та інтересів, порушених цими рішеннями здійснюється судом на підставі вирішення сімейного спору в порядку адміністративного судочинства.

Дослідження питання щодо правової природи захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини та Судом Європейського Союзу знайшло своє висвітлення у третьому розділі дисертації, а саме визначено, що при цьому застосовуються специфічні способи захисту сімейних прав та інтересів – визнання факту порушення права, передбаченого Конвенцією про захист прав та основоположних свобод чи Хартії основоположних прав Європейського Союзу та стягнення завданої моральної шкоди. Суд Європейського Союзу здійснює захист сімейних прав та інтересів особи, визначених Хартією основоположних прав Європейського Союзу, якщо вони порушені актами, органами та посадовими особами Європейського Союзу, поширюють свою дію лише на осіб, що знаходяться в юрисдикції Європейського Союзу, а Європейський суд з прав людини – захист передусім права на повагу до приватного і сімейного життя, права на справедливий суд, права на шлюб, права

на ефективний засіб правового захисту або права не зазнавати дискримінації, побічно – сімейних прав та інтересів, що визначені національним законодавством, які можуть бути не передбачені Конвенцією, однак можуть виводитися із них змістовно (після використання особою усіх передбачених законом способів та засобів захисту на національному рівні).

У висновках за результатами проведеного дослідження сформульовано низку теоретичних положень, а також пропозицій і рекомендацій для законодавчого регулювання окремих питань захисту сімейних прав та інтересів судом.

Таким чином, структура дисертаційного дослідження логічна, розділи та підрозділи взаємопов'язані між собою. Обрана структура дисертації дозволила здобувачу продемонструвати глибинні знання у сфері сімейно-правового регулювання захисту сімейних прав та інтересів судом та кращим чином дослідити теоретико-правові та прикладні проблеми у зазначеній сфері дослідження.

При розподілі основного тексту розділів на підрозділи автор дотримався таких вимог як пропорційність і доцільність. Дисертант послідовно виклав матеріал, переважно вірно, співвідносячи загальнотеоретичні та практичні питання, що дозволило сформулювати наукові висновки та запропонувати пропозиції до зміни сімейного законодавства України.

Варто також зауважити, що дисертаційна робота виконана із дотриманням наукового стилю, характеризується логічним та послідовним викладом думок автора. Здобувачу вдалося сформулювати авторське бачення правової природи захисту сімейних прав та інтересів шляхом опрацювання значної кількості вітчизняних науково-теоретичних та монографічних робіт у сфері регулювання сімейних правовідносин, з одночасним дотриманням принципу толерантності ведення наукової дискусії.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Наукова новизна дисертації Салюка Петра Івановича полягає в тому, що робота є першим в Україні комплексним науковим

дослідженням поняття та правової природи захисту сімейних прав та інтересів судом. За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист. При написанні дисертаційного дослідження автором враховані положення як національного законодавства, так і законодавчих положень окремих зарубіжних держав, таких як Болгарія, Естонія, Латвія, Молдова, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Франція, Чехія. Завдяки тому, що автор критично проаналізував теоретичний та практичний матеріал йому вдалося оновити підхід до дослідження значного кола проблем у сфері регулювання захисту сімейних прав та інтересів судом.

Більшість положень і висновків, що винесені автором на захист, є новими або містять достатню частку новизни.

Зокрема, П. І. Салюк пропонує розширити можливість застосування судом такого способу захисту як відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної учаснику сімейних відносин не тільки у випадках, передбачених Сімейного кодексу України або договором, а при будь-якому порушенні сімейного права чи інтересу, якщо відповідна шкода була заподіяна.

Аргументованою здається пропозиція дисертанта доповнити ст. 113 Сімейного кодексу України положенням щодо права дружини, чоловіка на зміну прізвища із шлюбного на дошлюбне, а саме те, що , яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище, якщо відповідну вимогу було заявлено під час подання позову про розірвання шлюбу.

Раціональною видається думка дисертанта про те, що на даний час існує суперечність між змістом права на батьківство, визначеного ст. 50 Сімейного кодексу України та тими елементами цього права, захист яких здійснюється в судовій практиці. У зв'язку із цим, слід внести зміни до ст. 50 СК України, в якій передбачити, що чоловікові-батькові мають бути створені у сім'ї умови для поєднання батьківства із здійсненням ним інших прав та обов'язків, а також те, що право на материнство, батьківство включає в себе право на судовий захист, в

тому числі право на визнання материнства, батьківства судом в порядку, визначеного Сімейним кодексом України.

Зауваження та пропозиції за змістом дисертації. За результатами ознайомлення із текстом дисертації можна відзначити, що детальний та виважений підхід до обраної тематики дозволив П. І. Салюку сформулювати авторський підхід до вироблення наукової концепції у питанні захисту сімейних прав та інтересів судом та висловити певну кількість схвальних пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання досліджуваних відносин.

Разом із переконливим переліком позитивних характеристик дисертаційного дослідження, для об'єктивності експертизи представленої роботи потрібно відмітити наявність певних дискусійних моментів, щодо яких слід окремо висловити науково-обґрунтоване бачення.

1) У п. 1 наукової новизни П. І. Салюк зазначає на тому, що судовий захист сімейних прав та інтересів – це універсальна форма захисту сімейних прав та інтересів, яка здійснюється спеціальним державним органом – судом, відбувається у передбаченій цивільним процесуальним та адміністративним процесуальним законом формі шляхом ухвалення судового рішення, яке є остаточним і має загальнообов'язкову силу, може бути виконане із можливістю застосування державного примусу, може бути реалізована, якщо особа, яка володіє сімейним правом чи інтересом, що є об'єктом захисту, звернулася до суду із відповідною вимогою із застосуванням відповідної процесуальної форми в межах строку позовної давності, має виключну компетенцію з найбільш важливих питань сімейних відносин. В той же час, не можемо погодитися із тим, що судовий захист стосується тільки тих прав та інтересів, які можуть бути захищені лише в судовому порядку. Скоріше всього слід говорити про виключну компетенцію суду із вирішення питань, раніше вирішених органом опіки та піклування, якщо батьки не погоджуються із ним, а також із вирішення справ про надання права на шлюб, визнання шлюбу недійсним чи розірвання шлюбу за наявності спору між подружжям, оспорювання чи встановлення батьківства,

материнства, що однак не виключає можливість вирішення судом інших питань сімейних відносин, які могли бути вирішені й в позасудовому порядку.

2) У п. 4 новизни автор проводить авторську класифікацію способів захисту сімейних прав та інтересів подружжя, виділяючи такі способи захисту, як: встановлення сімейного правовідношення шляхом встановлення режиму окремого проживання подружжя, фактів походження дитини від матері або батька, реєстрації та розірвання шлюбу, визнання права спільної власності на майно, що є предметом спору подружжя, визначення способу надання утримання іншому з подружжя; зміна сімейного правовідношення шляхом надання права на шлюб неповнолітній особі, зміни прізвища із шлюбного на дошлюбне, зміни правового режиму частини майна із спільного на роздільне із збереженням режиму спільності на інше майно, збільшення або зменшення розміру аліментів на утримання подружжя; припинення сімейного правовідношення шляхом розірвання шлюбу або припинення режиму окремого проживання подружжя, припинення режиму спільного майна на майно подружжя із розподілом його між подружжям, припинення виплати аліментів у зв'язку із припиненням права на утримання; відновлення сімейного правовідношення шляхом визнання розірвання шлюбу фіктивним; примусового виконання добровільно не виконаного обов'язку шляхом присудження до обов'язкової сплати аліментів на утримання подружжя. Потребує додаткового обґрунтування в чому саме полягає новизна цієї класифікації.

3) В п. 6 наукової новизни автор пропонує розширити перелік способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо, а також передбачити можливість для суду передбачити інформування з боку того з батьків, хто проживає з дитиною про факти захворювання та лікування дитини, про від'їзд (обставини й напрямок) дитини за межі міста більше ніж на два дні, інші важливі обставини, що впливають на здійснення батьківських прав, можливість погодження дій одного з батьків із реалізації батьківських прав, пов'язаних із відвідуванням закладів освіти та культури. На нашу думку, батьки можуть передбачити перелік відповідних способів участі у

вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо у договорі, а суд визначає відповідні способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо лише за відсутності укладеного батьками договору. Крім того, вважаємо недоцільним доповнення сімейного законодавства поняттям «обставини й напрямом) дитини за межі міста більше ніж на два дні, інші важливі обставини, що впливають на здійснення батьківських прав», яке може неоднозначно розумітися у судовій практиці.

4) В п. 7 наукової новизни кваліфікаційної роботи дисертант зазначає, що рішення органів опіки та піклування, прийняті в порядку ст. 19 Сімейного кодексу України, не можуть бути оскаржені в порядку адміністративного судочинства, оскільки в цих правовідносинах орган опіки та піклування не виступає як суб'єкт владних повноважень; сімейне законодавство передбачає, що формою фактичного оскарження рішення органу опіки та піклування є звернення до суду із позовом, який містить ту ж вимогу, із якою відбувалося звернення до органу опіки та піклування. Предметом оскарження в порядку адміністративного судочинства є рішення органів опіки та піклування про надання згоди на вчинення певних дій учасниками сімейних відносин, оскільки в такому випадку орган опіки та піклування діє саме як суб'єкт владних повноважень, подальша реалізація майнового права без прийняття відповідного рішення органом опіки та піклування неможлива. В цьому контексті виникає питання рішення яких інших органів, уповноважені здійснювати прийняття обов'язкових для учасників сімейних відносин рішень, можуть вирішуватися в порядку адміністративного судочинства. Авторіві слід уточнити свою позицію щодо даного питання.

5) У п. 9 висновків автор вказав, що Суд Європейського Союзу здійснює захист сімейних прав та інтересів особи, визначених Хартією основоположних прав Європейського Союзу, якщо вони порушені актами, органами та посадовими особами Європейського Союзу, поширюють свою дію лише на осіб, що знаходяться в юрисдикції Європейського Союзу. При цьому, частими є випадки вирішення таких справ не за безпосередніми зверненнями відповідних

осіб, а за «попередніми запитами» національних судів, вчиненими відповідно до ст. 267 Договору про функціонування Європейського Союзу. В той же час, автор не проаналізував які саме способи захисту сімейних прав та інтересів застосовуються Судом Європейського Союзу.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно відмітити, що висловлені зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань окремих положень дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення.

Представлена дисертаційна робота засвідчує надзвичайну широту дослідницьких питань, піднятих автором, тому дискусійність її окремих положень, побічне охоплення увагою дослідника тих чи інших питань є цілком об'єктивним наслідком проведеної роботи. Тим більш, що неоднозначність окремих положень, їхнє недостатнє висвітлення у науковій праці притаманно будь-якій творчій праці, зокрема науковій роботі, представленої на здобуття наукового ступеню доктора філософії із зазначеного напрямку дослідження. Тому автору пропонується в подальшому здійснити творчий пошук відповідей на висловлені зауваження та побажання щодо даної роботи.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Проведений аналіз тексту кваліфікаційної наукової праці дозволив дійти висновку про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на використані джерела, дотримано вимоги законодавства України про авторське право, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності. У рецензованому рукописі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

На підставі викладеного вважаю, що дисертаційне дослідження П. І. Салюка «Захист сімейних прав та інтересів судом», що подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право за змістом, обсягом, науковою новизною та оформленням відповідають вимогам пунктів 5-8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40.

Ознайомлення з дисертацією П. І. Салюка свідчить про доцільність присудження йому спеціалізованою вченою радою наукового ступеня доктора філософії в галузі права, оскільки він набув теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності, оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, а також здійснив власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне, практичне значення (п. 6 зазначеного Порядку).

На підставі викладеного вважаю, що здобувач вказаного наукового ступеня, Салюк Петро Іванович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, а його дисертація заслуговує на позитивну оцінку з боку спеціалізованої вченої ради.

Офіційний опонент :

**доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф.Г. Бурчака
народний депутат України,**

Микола СТЕФАНЧУК